

A DÉL-DUNÁNTÚL MINT A MAGYAR MAKROREGIONÁLIS SZERKEZET EGYIK ELEME

(South Transdanubia as an Element of the Hungarian
Macro-regional Structure)

Előszó

Az elmúlt évtizedben az Európai Közösségben a területfejlesztésnek és tervezésnek egy többszintű területi struktúrája épült ki, melynek tényleges működését megfelelő intézményhálózat és jelentős pénzügyi alapok is biztosítják. E rendszeren belül – a mi fogalmaink szerinti – makroregionális szint egyre komolyabb hatalmi, gazdasági és mind határozottabban külpolitikai szerepet is játszik. A *közvetlen regionális részvétel* a nemzetközi területi munkamegosztásban jelentős gazdasági előnyökkel járt mind regionális, mind nemzeti, mind szupranacionális szinteken.

A Magyarország és az Európai Unió közötti társulási szerződésnek célja – többek között –, hogy:

– „új szabályokat, politikát és gyakorlatot létesítsen, amelyek Magyarországnak a Közösségbe történő integrációja alapját képezik”;

– „a társulás ténylegessé tételét szolgáló, megfelelő intézményeket hozzon létre” (1994. évi I. tv. 1. cikk).

A társulási szerződésben külön cikk (87.) foglalkozik a regionális fejlesztéssel. Több intézkedést irányoz elő a regionális fejlesztés és a földhasználat tervezése¹ területén.

Az Unió tagállamai a nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében minden országban a régiók három szintű hierarchikus rendszerét hozták létre (NUTS). E struktúrának a Dél-Dunántúl bizonyosan egyik eleme lesz, viták legfőljebb a kiterjedését tekintve lehetnek. Általában és tradicionálisan Baranyát, Somogyot, Tolnát és Zalát sorolják a Dél-Dunántúlhoz. Az önkormányzatok vezetőit megkérdezve önálló regionális identitásként jelenik meg a balatoni (közép-dunántúli) régió és egy nyugat-dunántúli régió is. Amennyiben valóban létrejönne egy nyugat-dunántúli/magyarországi régió, akkor Zala bizonyára oda tartozna.

A társulási szerződésnek megfelelően a csatlakozáshoz való felkészülés során:

1) Megnyugtatóan rendezni kell a területfejlesztés törvényi szabályozása körül kialakult vitás kérdéseket.²

2) Az európai alapelvekre építve, a magyar sajátosságoknak megfelelően ki kell dolgozni a hosszú távra érvényes – több parlamenti ciklust kiszolgáló – területfejlesztési stratégiát és a kormányzat négy évre vonatkozó területi politikáját;

3) Végre kell hajtani a területi statisztika reformját, új, többszintű területi információs rendszert kell kialakítani. A regionális centrumokban meg kell teremteni az EU dokumentációs bázisokat és információs rendszereihez illeszkedő központokat.³

4) Mindez azt is jelenti, hogy elő kell készíteni a hatalom területi decentralizálását, azaz ki kell alakítani a makroregionális rendszereket, meg kell találni a hazai intézményrendszernek megfelelő formát és meg kell kezdeni ezen a szinten (is) a fejlesztési koncepciók, a területi tervek készítését.

Az európai integrációtól függetlenül a nemzetközi területi munkamegosztásba való mind eredményesebb bekapcsolódás érdekében is sürgős feladat, hogy a regionális szint kikristályosodjék és *a magyar régiókra hosszú távú programok készüljenek*. A kérdés az, hogy milyen típusú tervet, és ki készítse?

A területi tervezésről vallott nézetek – Kelet- és Nyugat-Európában egyaránt – szorosan kapcsolódtak az állam szerepéről kialakult képhez. A II. világháború után az államtól és helyi szervezeteitől várták el a szociális/jóléti folyamatok ellenőrzését, aminek középpontjában a közösségi intézmények, a lakáskérdés, a hálózati infrastruktúra stb. tervezése állt. Átfogó hosszú távú „blue-print” típusú tervek álltak a végrehajtás szolgálatába. A hetvenes évektől kezdve egyre nőtt az elégedetlenség e tervezési módszerekkel és dokumentumaikkal szemben. A megújult (?) tervezési folyamat sokkal inkább „döntés-orientált” volt, a területi tervek kevésbé törekedtek az „ésszerű” területfelhasználásra, inkább a közösségi döntéshozatal koordinálását segítették. *Jelenleg piac-orientált területi tervekre van szükség*, amely legfeljebb csak eszközeiben hasonlít a hatvanas-hetvenes évek terveihez, és annak ellenére, hogy sokat merít a „döntés-orientált” tervezési gyakorlatból, mégsem az érdekcsoportokra és koordinációra koncentrált elsősorban, hanem a versenyre és a sajátos célcsoportokra.

A lassan változó területi struktúrákkal a magántőke mint adottságokkal számol és a saját parciális célja elérése során, nem tudatosítva módosítja csak azokat. Ha e másodlagos következmények esetleges kedvezőtlen hatásait mérsékelni akarjuk, akkor más szinten kell számba venni e döntések területi következményeit, szükség esetén hatni kell rájuk, mert egyrészt ezeknek negatív társadalmi hatásai is lehetnek, másrészt e trendek pozitív befolyásolása a magántőkének is érdeke, hiszen ezek a magántőke megtérülésére hatnak. E feltételrendszer alakítja a beruházási döntéseket, ami megváltoztatja a térbeli struktúrákat. Tehát, mivel az egyes vállalatok nem veszik számba döntéseik területi konzekvenciáit, a gazdaság szempontjából pedig nem mindegy a gazdálkodás regionális háttere, ezért *a kormányoknak és az önkormányzatoknak kell rendelkezniük hosszú távú stratégiával a térbeli folyamatok és struktúrák alakítására.*⁴

E felismerések következtében több szálon futnak a dél-dunántúli regionális vizsgálatok. Elsőként a régió megyéinek és néhány településének vezetői, valamint a térség más döntéshozói kezdeményezték egy átfogó regionális program készítését. Regionális közép szint hiányában (a programnak nem volt gazdája: megrendelő, végrehajtó stb.) létrehozták a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Alapítványt. Ez jelentheti – a jelen-

legi jogi keretek közötti kényszermegoldásként – a majdani dél-dunántúli intézmény (pl. regionális tanács) csíráját.

A kormány, miután a legsúlyosabb helyzetben lévő megyékre készített területfejlesztési koncepciókat, majd az Alföld egészének területfejlesztési gondjait is áttekintette, ugyancsak készített egy dél-dunántúli területfejlesztési koncepciót, amelynek segítségével elsősorban az állami szervek számára kíván feladatokat meghatározni.

A régióra vonatkozó előzetes vizsgálatok azt mutatták, hogy a dél-dunántúli koncepció vezérfonala – legyen az alulról építkező vagy a kormányzati munkát segítő – ma a *versenyképes gazdasági szerkezet* területi feltételrendszerének a meghatározása kell, hogy legyen. Ehhez nélkülözhetetlen elemzési módszer az *európai régiókkal való összehasonlítás*. A hazai regionális elemzésekben eddig ritkán alkalmazott európai összehasonlítás több szempontból is hasznos lehet. Egyrészt megadja a régió helyét az európai gazdasági erőterben. Az európai régiók adatainak ismeretében meghatározhatók azok a térségek, amelyeknek a strukturális és ellátottsági mutatói a leginkább hasonlítanak a dél-dunántúliéhoz, és ezek fejlődési pályái, regionális fejlesztési stratégiáik és azok megvalósítási tapasztalatai fontos segítséget adhatnak a dél-dunántúli stratégia kialakításához. Másrészt az összehasonlítás eredményei hasznosíthatóak a nemzetközi együttműködésben.

A TÉT-nek ebben a tematikus számban – többek között – e munkákban közreműködők tanulmányaiból közlünk néhányat. Az érdeklődés felkeltéséért felvillantunk az eddig készült vizsgálatokból néhány megállapítást, amely segíthet a Dél-Dunántúl hiteles portréjának felvázolásában.

Az európai gazdasági erőter súlypontja Magyarország számára kedvezően, a korábbiakhoz képest keletebbre a dél-német és észak-olasz tartományok felé helyeződik át. Ezzel Dél-Dunántúl *geoökonómiai* helyzete javul, némileg ellensúlyozva a *geopolitikai* helyzet – remélhetően – átmeneti romlását.

Az Európa legnagyobb forgalmi-közlekedési folyosóitól távol fekvő régió *Európa sajátos félperifériája*. E helyzeten kardinálisan változtatni csak az EU-tagság elnyerése után a közösségi alapok anyagi támogatásával lehetséges. Más periférikus régiókhöz hasonlóan elmaradott a Dél-Dunántúl közlekedési és kommunikációs infrastruktúrája⁴, de az ipari és terciér szektor foglalkoztatottainak az aránya azokénál magasabb, így nem annyira az iparosítás, mint a szerkezetátalakítás a fő tennivaló.

A régió országban belüli helyzete több tekintetben átlagos: mind a teljesítménye, mind az új típusú gazdasági szervezetek és innovációk terjedése vonatkozásában elmarad a központi és észak-dunántúli régió mögött, de megelőzi Észak-Magyarországot és az Észak-Alföldet.

A gazdaság- és iparszerkezet csak lassan változik – inkább a hagyományos termelés leépülése jellemezte az elmúlt éveket, mint új tevékenységek megjelenése, és csak mérsékelt elmozdulás volt tapasztalható az aktív keresők foglalkoztatási ágak szerinti megoszlásában. A gazdaság a jelenlegi bázison nem fejlődhet tovább, hanem egy merőben új struktúrára van szükség⁵. Ennek kialakulását, a piac által való kitermelődését nehezi-

ti, hogy fejletlenek a termelő és üzleti szolgáltatások, gyenge a K+F tevékenység és kedvezőtlen a felsőoktatás szerkezete. Gyártás- és gyártmányfejlesztés hiányában érthető, hogy kicsi a nemzetközileg piacképes termékek aránya, így az országban itt a legmérsékeltőbb az exportorientáció. Az exportált termékek arányát tekintve Baranya és Tolna megye az utolsó a megyék rangsorában.

Az ÁVÜ kezelésében levő gazdasági társaságok privatizációja lassan halad a régióban. A privatizációs szint 1993 végén Baranyában 54,8%, Somogyban 44,2%, Tolnában 36,5%, és Zalában a legkedvezőbb pozíciójú megyében 83,4% volt.

A mezőgazdaságban a földek magánosítása mikrokörzetenként jelentősen eltérő mértékű. Míg Tolna nagyobb hányadán a kárpótlási árveréseken eladott földek aránya már ez év elején 33% körül alakult, addig a baranyai átlag ennek felét sem érte el, s pl. Csurgó és Marcali körzetében 9% alatt maradt. Kisebb az elmozdulás a termékszerkezet korszerűsítésében. A régió alig alkalmazkodott az EU-kereslethez.

Az idegenforgalomban is csak nagyon csekély volt a minőségi javulás, és nem történt meg az önmagukban szerény vonzerőt képviselő kínálati elemek integrált piacosítása.

A régió erősen hierarchizált településszerkezete sajátos területfejlesztést igényel. Az egységes regionális fejlesztés szűk körben járhat eredménnyel, inkább a hasonló adottságú kistérségek összefogásán alapuló fejlesztési programok javasolhatóak.

Faragó László

Jegyzetek

¹ Értsd: területrendezés.

² Egy területfejlesztési törvény gyors meghozatalára megvan minden remény, mert a kormánykoalíció mindkét pártjának programjában szerepelt e törvény meghozatalának szükségessége.

³ Ezt rá lehetne építeni az MTA Regionális Kutatások Központjának intézményhálózatára.

⁴ A telekommunikációs hálózat fejlettsége hazai mércével átlag feletti, de még ez is tragikusan alacsony nemzetközi összehasonlításban.

⁵ Ez megnehezíti a ma oly divatos szerves fejlődés manifesztálódását.